

Oponentský posudek na disertační práci

Název práce: *Buddhismus jako zdroj hodnot během formování nových identit a životních stylů v České republice*
Autorka: Jitka Cirklová

Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze

S radostí jsem přijal možnost oponovat disertační práci Jitky Cirklové, a to hned z několika důvodů. Prvním z nich byla skutečnost, že ačkoliv je buddhismus v českých zemích relativně populární (alespoň v některých segmentech společnosti), nebyla mu v sociologii věnována dostatečná pozornost. To neznamená, že se v českých zemích o českém buddhismu nebadá a nepublikuje. Nicméně stále chybí studie a monografie, které by vycházely ze zodpovědně a věrohodně provedených systematických terénních šetření. Práce Jitky Cirklové pro mne byla a je takovým pokusem; pokusem, který naznačuje možnost tuto dosavadní praxi změnit. V neposlední řadě byla dalším důvodem skutečnost, že jsem měl možnost oponovat text, který autorka předložila v rámci tzv. malé obhajoby.

Předložená disertační práce vhodným způsobem spojuje teoretické otázky současné sociologie náboženství s konkrétním empirickým šetřením. Otevírá jak obecné otázky pojmání základních konceptů sociologie náboženství (náboženství, spiritualita apod.), tak otázky spojené s analýzou konkrétních projevů náboženského života. Zaměřuje se na různé podoby buddhismu v českých zemích v současnosti a klade si jednu z klíčových otázek spojených s výzkumy náboženství v současné (moderní) společnosti, a to, jakým způsobem se určité formy náboženství či spirituality předávají. Toto zaměření zcela koresponduje s tematizací forem a úrovní religiozity a náboženského života v současné české společnosti. Výzkumy totiž ukazují, že jedním z faktorů ovlivňujících nízkou míru (v mezinárodní komparaci) deklarované i žité religiozity je narušený proces mezigeneračního předávání religiozity, resp. náboženské socializace. Nejdůležitější oblastí náboženské socializace je samozřejmě rodina; a proto práce Jitky Cirklové umožňuje lépe pochopit způsoby (či strategie) mezigenerační transmise náboženství/religiozity/spirituality, ale také nenáboženskosti. Autorka se zaměřuje na jeden (ne příliš početný) segment náboženského života, totiž na buddhismus v českých zemích. Tato část českých „věřících“ může být v tomto kontextu zajímavá také tím, že současní čeští buddhisté z velké většiny pocházejí ze sekularizovaných rodin. Toto zjištění, ke kterému Cirklová dochází, není příliš objektivní, ale může sloužit jako základ dalších analýz. Mimochodem, i z historie pronikání buddhismu na Západ (odhlédneme-li od imigrantů) vyplývá, že první generace západních buddhistů pocházela z minoritních či alternativních náboženských proudů (např. z okultismu apod.).

Práce Jitky Cirklové otevírá řadu zajímavých a podnětných témat; některá z nich jsem zmínil ve svém posudku v rámci „malé obhajoby“.

Zde, s ohledem na rozsah posudku, zmíním jen několik poznámek, jako možných podnětů do diskuse v rámci obhajoby:

- Na str. 29 autorka upozorňuje „na rozdíl mezi buddhistickou meditací a stavy označovanými jako změněné stavy vědomí“, protože „v průběhu studia sekundární literatury se ukázalo, že velký počet autorů, a to jak z oblasti religionistiky, tak z oblasti antropologie a dalších sociálních věd, uvedené nerozlišuje“. Autorka pak správně uvádí, že meditace je v západním buddhismu chápána jako základní a fundamentální náboženská/duchovní praxe. Ukazují to také výsledky jejího empirického šetření. Pokud je však autorka přesvědčena, že meditace není změněným stavem vědomí, pak by bylo vhodné (a nezbytné) vysvětlit rozdíl mezi nimi, resp. jasně vymezit její chápání meditace a změněných stavů vědomí. Zde, zdá se, autorka příliš podlehla historicky nejvlivnějšímu chápání buddhismu na Západě, který buddhismus chápe především jako metodu sebekultivace, resp. sebekultivace vlastního myšlení, což je interpretace převážně pocházející z prostředí buddhistů praktikující meditaci vhladu. Ale i v théravadě existuje praxe vizualizace (včetně vizualizace okamžiků smrti), což již lze považovat za změněný stav vědomí (jednotlivé stavy změněného vědomí leží na škále, na jejímž jednom konci můžeme umístit různé formy představitosti – např. vyvolání představy dnešní snídaně, a na druhém konci stavy spojené se ztrátou vědomí a halucinace). Je tedy soustředění na nádech a výdech změněným stavem vědomí? Tento na první pohled marginální problém však souvisí s konceptuálním uchopením tématu a metodologií výzkumu buddhismu na Západě, a zcela jistě souvisí s obecně teoretickými otázkami dnešní sociologie náboženství jako např. s analýzou podob detradicionalizace či individualizace. Také proto, že „meditace“ v západním buddhismu je zřetelně detradicionalizovaným fenoménem, který souvisí s procesem individualizace – viz slova autorky: „Zkoumání a interpretace individuální vnitřní prožívané zkušenosti je centrem buddhistické praxe, přesněji řečeno jsou jednou z hlavních charakteristik praxe buddhismu na Západě, kde se meditace stala jednou z hlavních náplní laické praxe buddhismu“ (str. 29). Zde by však sociolog a socioložka měla hned mírnit „individualistickou“ interpretaci meditace a poznamenat, že významy (včetně obsahů) meditace jsou intersubjektivně, tedy sociálně sdíleny.
- Vzhledem k tématu disertační práce (buddhismus jako zdroj hodnot během formování nových identit a životních stylů) by bylo vhodné výrazněji se zabývat buddhismem „jako životní stylem“. Zde by bylo dobré rozpracovat pojetí životního stylu obecně, ukázat

charakteristiky „buddhistického životního stylu“ a jasně ukázat jak určitý životní styl napomáhá mezigeneračnímu předávání určitých hodnot. Tato rovina je samozřejmě v textu obsažena, nicméně bych doporučil její prohloubení.

- Poslední poznámka se týká části „Diskuze. Shrnutí a srovnání zjištěných výsledků s výsledky zahraničních studií“. Zde jde v naprosté většině spíše o informaci z jednoho panelu v rámci jednoho mezinárodního kongresu. Jde tedy spíše o referování o zaměření jednotlivých vystoupení a chybí jasnější propojení s textem, resp. propojení s výsledky vlastního výzkumu.
- Z některých částí předloženého textu by čtenář mohl získat dojem, že buddhismus v českých zemích existoval za První republiky a pak až po roce 1989 (např. na str. 88). Avšak tak tomu není. V tomto ohledu v textu chybí zmínka např. o Vlastimilu Markovi.
- Na straně 121 autorka píše, že „lze tedy předpokládat, že také u nás je buddhistické učení atraktivní pro ty, kteří nebyli zařazeni v žádné náboženské organizaci, ale přesto hledají určité kosmologické zarámování“. Zde jen drobná připomínka: i sekulární, na přírodních vědách postavený obraz světa představuje „kosmologické zarámování“. Jaké pak „kosmologické zarámování“ hledají sekulární jedinci?
- Text autorky v roce 2009 publikovaný v *Journal of Global Buddhism* (viz „Použitá literatura“) se mi na stránkách tohoto časopisu nepodařilo najít.

Celkově práci považuji za zdařilou, přinášejí originální výsledky a představující dobrý vstup do akademického bádání. **Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji její autorce udělit titul Ph.D.**

V Bílovicích nad Svitavou dne 13. dubna 2012

doc. PhDr. Dušan Lužný, Dr.

Katedra sociologie a andragogiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc